

порушення мовлення.

Мартыненко И.В. Проблема коммуникативного развития детей с системными нарушениями речи в дошкольном возрасте

Статья посвящена проблеме развития коммуникативной деятельности у детей с системными нарушениями речи. Рассмотрены наиболее известные и популярные отечественные теории и концепции развития общения в детском возрасте. Представлены этапы развития коммуникативной деятельности детей с ровесниками и взрослыми. Особое внимание уделяется характеристике мотивов, средств и коммуникативных умений на каждом возрастном этапе. В статье описываются особенности становления экспрессивно-мимических, предметно-действенных и речевых средств общения у детей с нормальным речевым развитием и детей с системными нарушениями речи; форм общения с взрослым по теории М.И.Лисиной, и ровесниками по теории Е.О.Смирновой с выделением их особенностей у детей с системными нарушениями речи. Характеристика развития коммуникативной деятельности у детей с системными нарушениями речи осуществлена с учетом современных личностно-ориентированных тенденций в отечественной и зарубежной психологии, указывает на эмоциональную, межличностную, операционную стороны ее реализации. Учитывая указанные подходы автор обобщает современные данные о состоянии коммуникативной деятельности у детей с системными нарушениями речи и предлагает новые подходы к оценке успешности общения в дошкольном возрасте.

Ключевые слова: общение, коммуникативная деятельность, коммуникативное развитие, дети дошкольного возраста, системные нарушения речи.

Martynenko I.V. Problem of communicative development of children with systemic speech disorders in preschool age

The article covers the issues of communication activity development of children with systemic speech disorders. It deals with the most know and recognised native theories and concepts of communication development in the childhood. It presents stages in development of communication activity with peers and adults. Particular attention is paid to description of the reasons to communicate, means of communication and communication skills for different age groups. The article describes particularities in development of expressive and mimic, object-based and verbal communication of children with normal speech development and children with systemic speech disorders; forms of communication according to M.I. Lisina and communication with peers according to O. Smirnova considering particular features in children with systemic speech disorders. Communication development description of children with systemic speech disorders was performed taking into account modern personality oriented tendencies in native and foreign psychology, it contains data on emotional, interpersonal, operational aspects of its realisation. Based on these approaches the author summarises existing information on communication activity of children with systemic speech disorders and offers new approaches towards assessment of communication effectiveness of preschoolers.

Keywords: communication, communication activity, communication development, preschool age children, systemic speech disorders.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2014р.

Статтю прийнято до друку 29.09. 2014 р.

Рецензент: д.психол.н., проф. Сак Т.В.

УДК: 376.36

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ
У ДІТЕЙ ІЗ ГРУБОЮ ЗАТРИМКОЮ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ**

Марченко І. С.

кандидат педагогічних наук, доцент

Спілкування є однією з головних умов розвитку дитини, найважливішим компонентом формування її особистості, провідним видом людської діяльності. В процесі спілкування з оточенням пізнається світ, набувається досвід, засвоюються знання. Розвиваючись у соціальній і багатоплановій сумісній діяльності з дорослими і однолітками, дитина поступово оволодіває мовленням. Трьохрічний вік життя дитини характеризується переходом до активного самостійного мовлення, спрямованого на взаємодію з оточенням, на керування його поведінкою та оволодіння власною поведінкою. Мовленнєві порушення значно обмежують комунікативні можливості дитини, спотворюють формування особистості, утруднюють соціальну адаптацію.

Досліджуючи дітей 3-4-річного віку з грубою затримкою мовленнєвого розвитку (в тому числі і відсутністю загальнозживаного мовлення), автори відмічають їх виражену пасивність, залежність від оточення, схильність до спонтанної поведінки, несформованість мовленнєвої регуляції. Навички спілкування у цих дітей спонтанно не утворюються, у них відсутня сама спрямованість на комунікацію (Т. А. Датешидзе, Є. В. Кирилова, Н.М.Леонідова, Н. В. Манько, Є. Ф. Соботович, В. В. Тарасун, С. Ю. Танцюра, М.К. Шеремет та інші). В анамнезі таких дітей, як правило, спостерігається присутність впливу патологічних екзогенно-органічних факторів під час внутрішньоутробного розвитку або першого року життя. Ці відомості, поряд із ретельним діагностуванням дитини, у подальшому можуть вказувати на наявність тяжкого мовленнєвого порушення, що ховається за грубою його

затримкою і обумовлює раннє втручання фахівця.

Допомогти такій дитині максимально реалізувати її потенційні можливості, навчити взаємодії із оточенням можна тільки в процесі інтенсивної, систематичної і послідовної корекційної роботи. Особливої уваги надають формуванню комунікативних навичок і умінь, практично доводять необхідність вступати у взаємодію з оточенням задля задоволення своїх потреб і бажань (з опорою на усвідомлення та на зразок, поданий логопедом). Для цього вирішують такі **завдання**: 1) навчання адекватній реакції на мовленнєві звертання; 2) навчання розуміння та використання доступної знакової системи (мовлення, жестів, піктограм або інших, розроблених індивідуально) в іграх, у побуті для повідомлення про свій стан, прохання тощо; 3) виховання елементарних етикетних умінь – вираження привітання, прощання, вдячності; 4) організація спілкування дітей таким чином, щоб воно позитивно впливало на їхній емоційний стан, було пов'язано з приємними відчуттями та переживаннями. Підвищення рівня комунікативних умінь є як самостійною метою, так і засобом, який дозволяє добитися значних успіхів у всіх сферах розвитку та корекції дитини раннього віку з грубою затримкою мовленнєвого розвитку.

Взаємодія з дитиною має організовуватися поступово, поетапно: 1) встановлення емоційного контакту; 2) спонукання до візуального і звукового контакту, бажання діяти; 3) вміння звертати увагу та реагувати на міміку, інтонацію, жести дорослого; 4) наслідування дій дорослого; 5) залучення дитини до виконання сумісних дій і спонукання до виконання самостійних дій; 6) організація ланцюга дій.

Основною метою корекційно-розвиваючих занять має бути не тільки формування власного мовлення, але і правильний емоційний розвиток безмовленнєвої дитини, виховання бажання та потреби спілкуватися з дорослими та однолітками. Попередньо за дитиною спостерігають у ігровій і побутовій діяльності. Необхідно з'ясувати, чи реагує дитина на звернення до неї на ім'я, чи вступає вона у контакт із оточенням взагалі, з ким і за допомогою яких засобів, чи є у неї негативні реакції загального та мовленнєвого характеру, чи може вона включатися у наслідувальні ігрові дії і продовжувати їх. Від цього буде залежати успіх у подальшому навчанні комунікації найбільш доступними для неї засобами.

Оцінити бажання та потребу дитини раннього віку з грубою затримкою мовленнєвого розвитку вступати в комунікацію досить складно. Уникаючи проблем, батьки як правило займаються доглядом, лікуванням та іншими питаннями повсякденного життя і не надають належного значення спілкуванню, сумісній цілеспрямованій ігровій (навіть за наявності великої кількості іграшок) і сумісній побутовій діяльності.

Потрібно ефективно та доступно **встановити емоційний контакт із безмовленнєвою дитиною**, зняти напругу, розвинути передумови позитивного спілкування. За відсутності вербальних засобів комунікації дорослому необхідно зосередити свою увагу та навчитися зчитувати сигнали дитини за виразом її обличчя, спрямованого погляду, жестів, пози, за вокалізаціями. Від цього уміння залежить самопочуття дитини. Адже саме ці сигнали свідчать як про її психологічну комфортність, інтереси, так і про нереалізовані бажання та потреби, про негативний емоційний стан.

Насамперед дитина повинна прийняти дорослого, повірити йому. Так вона почувається безпечніше, невимушено, краще орієнтується в навколишньому, залюбки грає. Бажана позитивна атмосфера досягається різними прийомами, але особливо успішними є ігри з водою у басейні, ванні, тазу, із застосуванням різних предметів, іграшок, дії рук, коли з метою встановлення тілесного контакту педагог або рідні дитини ніби ненавмисно доторкуються до її рук. Ці дії супроводжуються спокійним, але емоційним мовленням дорослого.

Якщо у дитини з дорослим склалися довірливі відносини, як правило, вона відразу реагує на його висловлювання: або наслідує звукам, подає знаки за допомогою жестів, міміки, веде себе так, нібито розуміє щось певне. Це створює передумови для подальшого навчання свідомої комунікації.

Потрібно також обов'язково інформувати дитину про всі заходи по догляду, усім видам сумісної діяльності надавати смислу. Вона повинна знати, чому і для чого вона це робить, тобто мова вже йде про її свідоме навчання, а не про просте наслідування. Потреби дитини повинні бути зрозумілими, бажання почуті і, наскільки це можливо, прийняті до уваги. Завдяки цьому знімається напруга, страхіття, стимулюється сприймання, з'являється розуміння сумісної дії.

У дитини потрібно викликати бажання спілкуватися і дати їй відчути радість від спілкування, яке відбувається ще на домовленнєвому емоційному рівні. Важливо, щоб вона відчула свій перший успіх у комунікації. Правильність же спілкування знаходиться поки що на другому плані.

У побуті та під час ігрових занять дитину цілеспрямовано навчають **розуміти звернене до неї мовлення** та реагувати на нього відповідними діями, доступними сигналами: дивитися у бік того, хто говорить, усміхнутися, помахати рукою, відгукуватися на своє ім'я, виконувати прості прохання, реагувати на заборону, розуміти заохочення. Усі мовленнєві прохання, відповіді на сигнали дитини, виконання її бажань на початковому етапі слід починати зі звертання до дитини на ім'я. Так, спочатку привертають увагу дитини, а потім звертаються до неї із проханням. Важливо розмовляти з дитиною адаптованою до неї мовою, неспішливо, чітко, короткими

фразами, що сприяє кращому розумінню зверненого мовлення. З метою розвитку імпресивного словника дитини, наслідування моделі поведінки дорослого вже на цьому етапі як прийом навчання використовують синхронну комунікацію. Звернене до дитини мовлення підкріплюють жестами, показом картинок із реалістичним зображенням відповідних предметів, дій, якостей, а надалі – зрозумілих символічних (наприклад, контурних кольорових) позначень.

Навчання елементарним комунікативним навичкам дітей із грубою затримкою мовленнєвого розвитку або його відсутністю є базою для навчання комунікації в цілому, оскільки вони завжди є достатньо мотивованими та доступними для розуміння. Ці перші навички пов'язані з особистою життєдіяльністю дитини та забезпечують задоволення її потреб, полегшують взаєморозуміння з близькими людьми, сприяють підвищенню якості життя дитини. Насамперед, розвиток повинен бути спрямований на удосконалення умінь дитини адекватно виражати свої емоції, відчуття, бажання та повідомляти про них. Щоб зрозуміти дитину з грубою затримкою мовленнєвого розвитку дорослі мають розраховувати в основному на невербальні канали комунікації із нею.

Коли мовні засоби обмежені та недостатньо виконують функцію спілкування, **невербальна комунікація** відіграє особливу роль. Вирізняють такі її засоби: 1) моторна комунікація, яка передбачає доторкування до людини або предмету з наміром щось повідомити; 2) звукова комунікація – вимова окремих звуків або звукосполучень для повідомлення чогось чи з метою привернення уваги; 3) комунікація жестами – прості або складні символічні знаки руками без доторкування до людини чи предмета; 4) комунікація за допомогою предметів, фото, картинок – зображення предметів, видів діяльності для комунікації; 5) комунікація за допомогою піктограм – стійке позначення будь-якого предмета, події, дії, явища за допомогою умовних знаків; 6) письмова комунікація – написані слова чи речення. Така додаткова комунікація необхідна для того, щоб стати опорою у розвитку функціональних навичок у галузі розвитку мови в цілому, а у подальшому і мовлення. Крім того, вона дозволяє встановити більш якісні відношення між мамою та дитиною, налагодити взаємодію з членами її родини.

Для маленьких дітей особливого значення набувають міміко-жестикулярні засоби, невербальні вокалізації, фото та картинні зображення. Первинне спілкування з дітьми за відсутності вербальних засобів здійснюється через вплив на зоровий, слуховий, тактильний аналізатори.

Початок навчання елементарної комунікації із дитиною пов'язаний із мотивованим вибором сильного стимулу, у якості якого може виступати улюблена їжа або іграшка. Дитина має бути зацікавлена в ній, але дорослий не повинен вгадувати бажання малюка, оскільки він швидко засвоює, що незалежно від змісту і форми вимоги однаково отримує бажане. Важливою умовою появи комунікації є донести до дитини розуміння необхідності свідомого звертання до дорослого задля задоволення її потреб. Найбільш дієвим прийомом у цьому процесі є показ зразка взаємодії у наочній ситуації вибору реальних об'єктів. Навчання може проходити як вдома, де у якості комунікативних партнерів (комунікатора та асистента) виступають батьки, так і у дошкільному закладі, із залученням іншої, вже навченої дитини чи дорослого або логопедом використовується сюжетно-дидактична гра. Наприклад, моделюємо ситуацію вибору їжі (привабливої за смаком і ні: шматочок яблужка, цукерка, печиво, долька лимону або цибулі). Комунікатор звертається до асистента (чи ляльки, яку озвучує сам у грі «У мене гості») з пропозицією вибору їжі: Що тобі дати? Доступними невербальними засобами (за допомогою жестів чи картинки) у супроводі мовлення дитині потрібно продемонструвати відповідь: Дай мені це – прохальний + вказівний жест + слово чи фраза. Далі дорослий звертається так само до дитини, яка має поєднано з асистентом чи самостійно зробити вибір і повідомити про нього доступними їй засобами (жести, картинки, вокалізації, лепетні слова). Такі ситуації вибору можуть надаватися і у побуті, під час визначення виду діяльності (малюємо чи прибираємо? Спимо чи гуляємо?).

Надалі дитину аналогічно навчають вибирати та просити бажаний об'єкт за його відсутності. Але спочатку дитину навчають привертати увагу дорослого, що є передумовою взаємодії. Для цього використовують усі доступні засоби комунікації. Так, наприклад, безмовленнєва дитина потребує звукового супроводу (свист, плескання в долоні, брязкання тощо).

Паралельно формують і уміння дитини відхиляти пропозицію дорослого. Часто дитина самостійно не розуміє як це зробити і неадекватно реагує на ситуацію. У цьому випадку логопед штучно забезпечує небажаний і утруднений стан і подає приклад узагальненої форми відхилення «Ні», підкріплюючи її жестом, символом. Надалі відхилення конкретизують: «каша (картинка чи лепет) + ні (жест чи символ, чи слово)».

Заняття з розвитку комунікації спрямовані на усвідомлення дитиною предметів, картинок, схематичних малюнків і різних графічних символів у поєднанні зі словом. Дитина має навчитися розпізнавати знаки навколо себе. На початковому етапі від неї не вимагають умінь говорити. Основна увага приділяється пошуку та виділенню з оточення предмета, його зображення за допомогою жесту, картинки, умовного позначення. Для його називання достатньо будь-якого вираження, як невербального, так і вербального на неповноцінній дитячій мові. Розуміння приналежності предмета, дії, ситуації у співвіднесеності зі словом дає дитині можливість краще зрозуміти навколишній світ, оточення та налагодити з ним відносини. Важливо

сформувати у дитини установку на свідоме розуміння того, що предмети, картинки, символи, жести містять в собі певну інформацію, яку за потреби можна використати. А відповіддю на мовленнєве звертання може бути відповідна поведінка, обумовлена ситуацією, явищем, відношенням до предмета, людини, реагування мімікою, жестом, за допомогою картинок, символів, вокалізацій, спрощеної мови. Важливо, щоб дитина включилася в комунікацію за допомогою будь-якого засобу.

Коли дитина отримує навички елементарної комунікації на доступному їй вербально-невербальному рівні, звертаються до формування самої **структури спілкування («схеми бесіди»**, І. А. Стернін). Комунікація має відбуватися за властивим їй певним законом, має сувору структуру, є своєрідною процедурою, що не залежить від того, якими засобами користуються співрозмовники для обміну інформацією. Дослідники виділяють таку структуру спілкування: 1) встановлення контакту: ініціатор спілкування привертає увагу іншої людини поглядом, дотиком, жестом або іншим сигналом. Завдяки цьому встановлюється візуальний контакт, що зберігається (у дітей - обов'язково) протягом усього часу спілкування; 2) передача інформації: коли ініціатор спілкування переконується в прийнятті й готовності співрозмовника до спілкування, він передає тому інформацію й обов'язково очікує відповідь від співрозмовника. Прийом інформації партнером спілкування, її обробка й передача відповідної інформації партнерові спілкування й очікування від нього відповіді; 3) завершення бесіди. Це відбувається за взаємною згодою або в односторонньому порядку. Припиняється візуальний контакт, припиняється розмова, обмін жестами й іншими комунікативними засобами.

Сама ситуація спілкування з дитиною має організовуватися так, щоб вона була комфортною для дитини, підкріплювалася приємними враженнями і не вимагала недоступних для неї форм взаємодії.

Заняття з розвитку комунікативних навичок мають бути спрямовані на розвиток уваги, формування у дітей уявлень про предметний світ, про неживу природу, тваринний і рослинний світ, побутові явища та предмети домашнього побуту, активізацію звучного мовлення. З метою підвищення позитивної мотивації до них активно використовують різні ігри з іграшками, що зацікавили дитину і викликають безмовленнєве наслідування, приділяють увагу змінам видів діяльності (ігрової, рухової, музично та мовленнєво-художньої, продуктивної). Заняття вибудовуються у формі гри та засновані на умінні наслідувати дорослого: його рухам, діям, словам. На них дитина навчається отримувати від дорослого не тільки інформацію, а й розвиває імпресивний словник, зорослухові зв'язки, що буде важливим на етапі виникнення звучного мовлення, вчиться активно взаємодіяти. За мірою появи активного словника (навіть лепетного) починають навчати початковим формам діалогічного мовлення на основі поєднаного та відображеного мовлення.

Одним із факторів успіху в корекційному навчанні комунікації є **співпраця з батьками** дитини з грубою затримкою мовленнєвого розвитку. Звертаючись до фахівця, вони, як правило, орієнтовані на швидку появу експресивного мовлення. Мало, хто з них розуміє, що у дитини можуть бути несформовані базові навички, які складають фундамент мовлення, і його розвиток може затягнутися на досить подовжений час. Але для пізнання навколишнього світу, для загального розвитку в цілому дитині потрібно бути активною, а не тільки отримувачем будь-якого догляду. Соціальна взаємодія – це те, на чому базується розвиток дитини. Батьки повинні усвідомити, що першим завданням у процесі навчання є допомогти дитині стати активним учасником взаємодії. Насамперед, це дозволить покращити самопочуття дитини і її взаєморозуміння з мамою. Крім цього, на домовленнєвому етапі доступна комунікація має стати засобом розвитку дитини. Логопеду замало навчити дитину, потрібно ще змінити її оточення, яке повинно адекватно і доступно надавати інформацію дитині і адекватно на неї відповідати.

Отже, важливим завданням логопеда є підвищення психолого-педагогічного рівня батьків. Крім традиційних форм взаємодії з батьками, як консультації, тематичні семінари, батьківські збори, потрібно використовувати заняття у формі сумісної діяльності (логопед, психолог, дитина, батьки). Батьків потрібно вчити способам залучення уваги малюка, стимуляції його до активної діяльності. Необхідно, щоб знання і навички, які дитина (діти) отримала на занятті, використовувалися нею у повсякденному житті, у різних ситуаціях. Батьків навчають спільним із дитиною доступним (альтернативним) засобам комунікації, які мають стати бажаним інструментом у процесі взаємодії, іграм і вправах з розвитку немовленнєвих і доступних мовленнєвих процесів. Важливо переконати родину, що це важливо, щоб розвиток дитини відбувався найбільш швидким і ефективним способом.

Література.

1. Датешидзе Т.А. Система коррекционной работы с детьми раннего возраста с задержкой речевого развития. — СПб.: Речь, 2004. — 128 с.
2. Землянова Е. Т. Лисовская Т. В. Коммуникация (поддерживающая коммуникация): Первые шаги / Дефектология 4/2005 – с. 18–26.
3. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / НИИ общ. и пед. психологии АПН СССР. – М.: Педагогика, 1986.
4. Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку. – К.: КНТ, 2008.
5. Танцюра С. Ю. Формирование предпосылок речевой коммуникации у детей младшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи I уровня. / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Москва: МПГУ, 2008. – 1,25 п. л.
6. Шеремет М.К. Закономірності формування мовлення у дітей раннього віку.// Корекційна

педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів: Науково-практичний журнал/За ред.. Синьов В.М., Бех І.Д та ін.. ГО "Українська асоціація корекційних педагогів". - Київ: Українська асоціація корекційних педагогів, 2/2009. - С. 5-8с.

References

1. Dateshydze T.A. Systema korrekcyonnoj raboty s det'my rannego vozrasta s zaderzhkoj rechevogo razvytyja. — SPb.: Rech', 2004. — 128 s. **2. Zemljanova E. T. Lysovskaja T. V.** Kommunikacija (podderzhivajushhaja kommunikacija): Pervye shagy / Defektologija 4/2005 — s. 18–26. **3. Lysyna M. Y.** Problemy ontogeneza obshhenija / NYY obshh. y ped. psichologyy APN SSSR. — M.: Pedagogika, 1986. **4. Man'ko N. V.** Diagnostyka ta korekcija movlennijevogo rozvytku ditej rann'ogo viku. — K.: KNT, 2008. **5. Tancjura S. Ju.** Formirovanje predposylok rechevoj kommunikacyy u ditej mladshogo doskol'nogo vozrasta s obshhym nedorazvytyem rechy I urovnja. / Avtoreferat dySSERTacyy na soyskanye uchenoj stepeny kandydata pedagogicheskych nauk. Moskva: MPGU, 2008. — 1,25 p. I. **6. Sheremet M.K.** Zakonomirnosti formuvannja movlennja u ditej rann'ogo viku.// Korekciyna pedagogika. Visnyk Ukrai'ns'koi' asociacii' korekciynih pedagogiv: Naukovo-praktychnyj zhurnal/Za red.. Syn'ov V.M., Beh I.D ta in.. GO "Ukrai'ns'ka asociacija korekciynih pedagogiv". - Kyi'v: Ukrai'ns'ka asociacija korekciynih pedagogiv, 2/2009. - S. 5-8.

Марченко І. С. Формування комунікативних умінь у дітей із грубими затримками мовленнєвого розвитку.

У статті розглядається проблема комунікативного розвитку дітей раннього та молодшого дошкільного віку з грубими затримками мовленнєвого розвитку. Проаналізовано стан їх комунікативних навичок на основі наукових досліджень, визначена важливість і необхідність навчання комунікації ще за умов відсутності загальнозживаного мовлення. Обґрунтована необхідність раннього корекційно-розвиваючого навчання дітей зазначеної категорії комунікативних навичок і умінь із метою підвищення їх якості життя, створення бази для подальшого розвитку звучного мовлення. Визначено основні завдання, цілі, напрямки та етапи роботи. Подані актуальні питання дослідження комунікації цих дітей на основі спостереження. Розглядаються засоби, методи, прийоми встановлення емоційного контакту з безмовленнєвою дитиною, розвитку імпресивного мовлення, навчання елементарним комунікативним навичкам на основі вибраних невербальних засобів. Намічено цілі, основний зміст і форми проведення занять із розвитку комунікації цих дітей. Приділяється увага питанню напрямків роботи з батьками безмовленнєвої дитини як важливого фактору успіху розвитку невербальної і вербальної комунікації їх дітей.

Ключові слова: затримка мовленнєвого розвитку, комунікація, корекційне навчання.

Марченко И. С. Формирование коммуникативных умений у детей с грубой задержкой речевого развития.

В статье рассматривается проблема коммуникативного развития детей раннего и младшего дошкольного возраста с грубой задержкой речевого развития. Проанализировано состояние их коммуникативных умений на основе научных исследований, определена необходимость и возможность обучения коммуникации еще в условиях отсутствия общеупотребительной речи. Обоснована необходимость раннего коррекционно-развивающего обучения детей данной категории коммуникативных навыков и умений с целью повышения их качества жизни, создания базы для дальнейшего развития звучной речи. Определены основные задания, цели, направления и этапы работы. Поданы актуальные вопросы изучения коммуникации этих детей в процессе наблюдения. Рассматриваются средства, методы, приемы установления эмоционального контакта с неречевым ребенком, развития импрессивной речи, обучения элементарным коммуникативным навыкам на основе выбранных невербальных средств. Намечено цели, основное содержание и формы проведения занятий по развитию коммуникации этих детей. Уделяется внимание вопросу направлений работы с родителями безречевого ребенка как важного фактора успеха развития невербальной и вербальной коммуникации их детей.

Ключевые слова: задержка речевого развития, коммуникация, коррекционное обучение.

Марченко І. С. Формування комунікативних умінь у дітей із грубими затримками мовленнєвого розвитку.

У статті розглядається проблема комунікативного розвитку дітей раннього та молодшого дошкільного віку з грубими затримками мовленнєвого розвитку. Проаналізовано стан їх комунікативних навичок на основі наукових досліджень, визначена важливість і необхідність навчання комунікації ще за умов відсутності загальнозживаного мовлення. Обґрунтована необхідність раннього корекційно-розвиваючого навчання дітей зазначеної категорії комунікативних навичок і умінь із метою підвищення їх якості життя, створення бази для подальшого розвитку звучного мовлення. Визначено основні завдання, цілі, напрямки та етапи роботи. Розглядаються засоби, методи, прийоми встановлення емоційного контакту з безмовленнєвою дитиною, розвитку імпресивного мовлення, навчання елементарним комунікативним навичкам на основі вибраних невербальних засобів. Намічено цілі, основний зміст і форми проведення занять із розвитку комунікації цих дітей. Приділяється увага питанню напрямків роботи з батьками безмовленнєвої дитини як важливого фактору успіху розвитку невербальної і вербальної комунікації їх дітей.

Marchenko I.S. Formation of communicative skills at children with gross delays in speech development

The paper examines the problem of communicative development at children of early and primary school age who have gross delays in speech development. The article gives an analysis of communication skills condition based on scientific researches, has been defined importance and necessity of communication teaching in condition commonly speech absence. Has been substantiated the necessity of early correction and development teaching of speech skills and abilities to children mentioned category for the purpose of an improvement of their life quality, providing the base for further sonorous speech development. The main objectives, goals, directions and work stages have been specified. There are considered means, methods, techniques of establishing emotional contact with not talking child, expressive speech development, elementary communication skills training based on selected non-verbal tools. There were planned purposes, main content and forms of conducting classes on the development of communication for these children. Attention is given to the ways of work with parents the non-talking child as an important success factor in non-verbal and verbal child's speech development.

Keywords: communicative skills, communication, speech correction.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2014 року

Статтю прийнято до друку 25.09.2014 року

Рецензент: д. пед.н, проф. Тарасун В.В.

УДК: 376.36

КОРЕКЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ФФНМ

Митурак М.Т.

З ускладненням різних сторін буття людини в сучасних умовах все більшого значення набуває проблема ефективної комунікації та встановлення взаєморозуміння між учасниками соціальної взаємодії. Особливо актуальною ця проблема є по відношенню до дітей з мовленнєвими порушеннями, що обумовлює необхідність пошуку ефективних шляхів формування в них повноцінної комунікативної діяльності.

Проблема становлення комунікації в осіб з типовим мовленнєвим розвитком представлена в дослідженнях Алмазової О., Божович Л., Виготського Л., Лісіної М., Лурія О., Райса Ф., Реан А., Фреліх А., Холла С. та ін. Низку досліджень присвячено вивченню особливостей комунікації осіб з порушеннями мовлення – Базими Н., Грибової О., Гриншпун Б., Ковшикова В., Левіної Р., Ленів З., Макерової О., Мартиненко І., Соловйової Л., Шипіціної Л., Шеремет М. та ін.

Аналіз загальної психолого-педагогічної літератури свідчить, що в межах зазначеної проблеми досліджено особливості комунікативної поведінки дітей з нормальним мовленнєвим розвитком, розкрито структуру процесу комунікації, представлено сутність, структуру, функції комунікативних дій та операцій; виділено особливості спілкування з ровесниками та дорослими дітьми з нормальним мовленнєвим розвитком – (Ананьєв Б., Андрєєва Г., Карпенко Л., Леонтьєв О., Ломов Б., Рубінштейн С., Паригін Б.).

Результати спеціальних психологічних досліджень засвідчують труднощі та відхилення у становленні комунікативних умінь і навичок у осіб з первинною мовленнєвою патологією. Алмазова О.О., Халілова Л.Б. зазначають, що в дітей з порушеннями мовлення простежуються труднощі в організації власної мовленнєвої поведінки, що впливає, власне, на їхнє спілкування з оточуючими. Дослідження спілкування дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення (Грибова О., Гриншпун Б., Левіна Р., Піроженко Т., Соловйова Л. Чиркіна Г.) засвідчили низьку мовленнєву активність у грі, недостатній мовленнєвий супровід ігрових дій, домінування ситуативно-ділової форми спілкування; труднощі ведення діалогу на тематику, що не стосується побутових ситуацій; незацікавленість у контакті, невміння орієнтуватись у ситуації спілкування, негативізм [2].

При ФФНМ негативний вплив на розвиток особистості пов'язаний із усвідомленням дитиною свого порушення. Часто критичне відношення до стану власного мовлення приводе до того, що дитина починає соромитися свого мовлення, уникає ситуацій мовленнєвого спілкування, стає замкнутою, невпевненою у своїх силах та можливостях. У результаті можуть формуватися негативні особистісні риси (замкнутість, негативізм, неконтактність). Наявність або відсутність даних вторинних порушень визначається умовами виховання та навчання. Правильно вибраний стиль виховання, спокійна та доброзичлива обстановка сприяють формуванню у дитини з ФФНМ позитивного і адекватного самосприйняття [4].

Метою даної статті є висвітлення результатів дослідження проведеного впродовж 2013-2014 рр. на базі ЗОШ №1, с. Зимна Вода, Львівської області. Дослідженням було охоплено дітей молодшого шкільного віку із ФФНМ (8-9 років), у кількості 19 осіб.

Досягнення поставленої мети здійснювалося за допомогою вирішення наступних завдань:

- виявити рівень сформованості комунікативної діяльності у дітей молодшого шкільного віку із ФФНМ;
- виявити наявність комунікативних бар'єрів у дітей із ФФНМ;
- визначити стан сформованості комунікативних здібностей у дітей із ФФНМ.

Дослідження проводилося впродовж трьох етапів.

1. На першому етапі на основі методики було визначено рівень сформованості комунікативної діяльності дитини;

2. На другому етапі – виявлення стану наявності комунікативних бар'єрів;

3. На третьому етапі – поділ на групи в залежності від вираженості комунікативних бар'єрів.

При обстеженні досліджувалося уміння дитини спілкуватися із однолітками та дорослими, із знайомими та незнайомими співрозмовниками; вияв ініціативи у відповідних комунікативних ситуаціях; доречне використання етичних норм спілкування.

У процесі проведення дослідження застосовувалися такі методики: методика Комунікативно-